

GRADINA VRČIN U OKVIRU BRONČANOG DOBA ISTRE

KLARA BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ

Arheološki muzej Istre, Mate Balote 3, YU - 52000 Pula

Prvi zabilježeni interes za gradine, a time i za prehistoriju Istre potječe iz kraja prošlog stoljeća. Sir Richard Francis Burton izdaje 1877. godine prvu knjigu o prehistoriji Istre.¹ Veliku ulogu u istraživanju Istre i u interpretaciji nalaza dao nam je C. Marchesetti koji je rezultate svog dvadesetogodišnjeg istraživanja objavio u svima nama znanoj monografiji.² A. Gnirs³ i R. Battaglia⁴ su glavni zastupnici istraživanja brončanog doba ovog područja prvih desetljeća dvadesetog stoljeća. Razdobljem nakon drugog svjetskog rata započinje nova epoha u istraživanju prehistorije Istre pod vodstvom kustosa Arheološkog muzeja Istre u Puli:⁵ B. Bačića, J. Mladina i K. Mihovilić.⁶ Na području Poreštine radio je A. Šonje,⁷ a veliku pažnju ovom području posvetili su B. Čović i Š. Batović radovima objavljenim u *Praistoriji Jugoslavije*.⁸ N. Petrić je svojim sintetizirajućim radovima objavljenim u *ATTI*-ma i *Jadranskom zborniku*, obradio razdoblje od paleolita do ranog brončanog doba.⁹ Ovom prilikom ne smijemo zaboraviti i talijanske znanstvenike čiji se rad također, jednim dijelom, odnosio na naše područje kao što su B. Lonza,¹⁰ D. Cannarella,¹¹ A. Cardarelli i drugi koji su radili na izložbi »*La preistoria del Caput Adriae*«.¹²

Prve temelje i najopravdanije definicije o prelasku iz kasnog eneolitika u rano brončano doba dao nam je S. Dimitrijević.¹³ Kasnovučedolsku kulturu podijelio je u dva dijela od kojih najzapadniji facijes čini ljubljanska kultura. Jadranski tip te kulture prepoznatljiv je na bogato ukrašenim keramičkim ulomcima pronadjenim u spiljama Istre. Drugi tip keramike koji karakterizira početak brončanog doba predstavlja metličasto ukrašena keramika.

U našem daljnjem radu oslanjati ćemo se na Čovićevu podjelu brončanog doba Istre objavljenju u *Praistoriji Jugoslavije*.¹⁴ On je brončano doba Istre podijelio u tri faze: Istra 1, što označava Reineckeovu fazu Br A 1, Istra 2, što odgovara Br A 2-B 1 i Istra 3 što odgovara Br B 2-C. Jedna četvrta faza označava prelaz iz brončanog doba u željezno i njena datacija je još uvijek sporna.¹⁵

Kao što smo već napomenuli, glavna karakteristika Istre 1 ili prve, prelazne faze brončanog doba, je keramika, jer proizvoda od drugih materijala ima vrlo malo. Ovoj fazi su pripisana tri bodeža pronadjena u tumulima u okolici Pule. Stanovništvo se dijelom bavilo stočarstvom, dijelom zemljoradnjom, a dominantan je bio lov i ribolov.

Slijedeća faza tj. Istra 2 okarakterizirana je gradnjom utvrđenih naselja na uzvisinama za čiji se identitet ustalio naziv gradina.

Sigurno su morale postojati veće rodovske zajednice jer je njihova gradnja zahtjevala mnogo ruku i dobru organizaciju.

Ako kažemo da je način života u tim naseljima bio gradinski, podrazumijevamo dominantnu ulogu stočarstva, bavljenje zemljoradnjom, jer su naselja dobila stalni

karakter, i trgovinske veze s ostalim oblastima Sredozemlja i zapadnog Mediterana, ali i Podunavlja.¹⁶ Keramička proizvodnja je doživjela renesansu od oblika posuda, oblika ručki do raznolikosti fakture.

Sahranjivanje zgrčenaca u kamenim sanducima pod gromačama čini osnovni oblik pokapanja poznat u brončanom dobu Istre. Registrirano je mnogo tumula, devastirana ih je zavidna količina, a istraženo samo nekoliko.

Posebno zanimljiv objekt ove faze je kulturna građevina na Malom Sv. Andjelu, sa kružno postavljenim kamenim blokovima koji su činili objekt megalitskog tipa, sa kanalom za otjecanje tekućine prilikom libacije.¹⁷

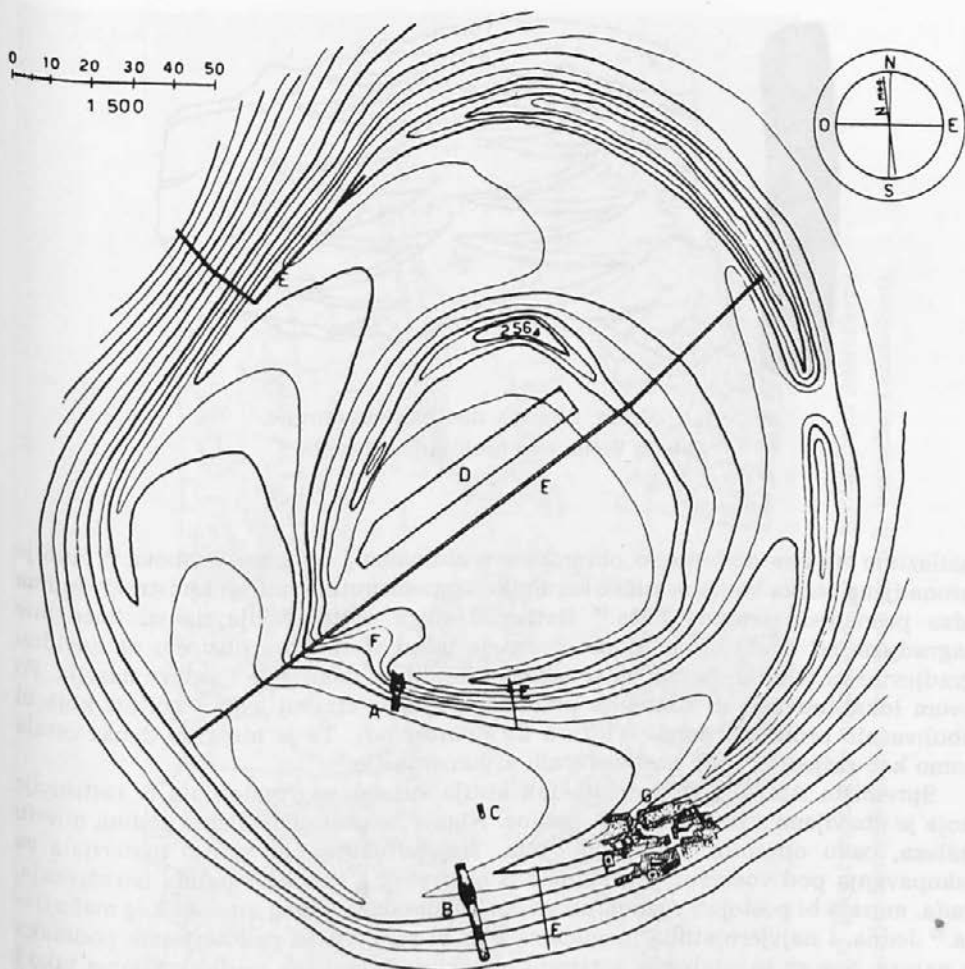
Početak srednjeg brončanog doba započinje treća faza (Istra 3) koja je okarakterizirana nastavkom svih pojava započetih u prethodnoj fazi. Novost u pogrebnom ritusu predstavljaju ukopi unutar ili izvan naselja u ravnim grobovima bez tumula: nekropola na Velikim Brionima te pojedinačni grobovi u blizini Peroja, Vintijana i na Šandalji.¹⁸

Kasno brončano doba predstavlja jednu zasebnu cjelinu. Postoje različita tumačenja ovog prelaznog razdoblja. K. Mihovilić je po materijalu s Limske gradine¹⁹ početak kulture polja sa žarama datirala u 11. st., a ako početak spaljivanja pokojnika uzimamo kao početak željeznog doba, dobili smo stoljeća koja smo tražili tj. 13. i 12. st. p. n. e. Na istočnoj jadranskoj obali registrirano je mnoštvo, pretežno slabo istraženih lokaliteta gdje je Istra predstavljena sa 19 nalazišta.²⁰ Život se nastavlja na gradinama, uz uobičajene predmete od keramike, kamena, kosti i nešto više metala nego što je to bio običaj u prethodnim fazama.²¹

Vrčin

Gradinu Vrčin je pod nazivom Monte Orcino C. Marchesetti već 1903. godine uvrstio među 355 registriranih gradina u Istri i na Kvarnerskim otocima,²² a B. Schiavuzzi govori da gradina M. Orcino raspolavlja *Cardo maximus* u šesnaestoj centuriji.²³ Gradina Vrčin ima blago elipsoidni oblik, a nalazi se sjeveroistočno od Vodnjana na 256 metara nadmorske visine. Na terenu se slabo ističe iako sa nje pogled seže vrlo daleko, preko Vodnjana, do Brionskih otoka i dalje na pučinu. Danas je gotovo neprepoznatljiva jer, obrasla grmljem i makijom, zaklanja saznanja o centralnom platou, o velikoj terasi i gradinskim bedemima (sl. 1). Prilično je velikih dimenzija (cca 190 × 200 m²⁴) okružena sa dva bedema i jednim dvojnim identificiranim ulazom. Vanjski obrambeni zid visok od 1,50 do 2 m bio je širok 4 m, a ukupne dužine 650 m. I vanjski širi, i unutrašnji slabiji obrambeni zid bili su građeni istom tehnikom gradnje: vanjska su lica napravljena od lijepo oblikovanih i isklesanih kamenih blokova dok je unutrašnji prostor ispunjavalo sitno kamenje.²⁵ S obzirom na ulaz određene su tri faze gradnje. Prva, sa širinom otvora od 1,50 m, a širina zida između njih je nešto uža od glavnog zida. Taj zid je proširen, a vrata su sužena u drugoj fazi. Treća faza poklapa se sa nastankom sakralnog mjesta tj. nekropole, kada se ulazi potpuno zatvaraju.²⁶ Zidine su u jednom svom dijelu okružene prstenom okomito usadjenih kamenih blokova u dužini od 200 m kao što je već primjećeno na brionskoj gradini.²⁷ Svi ti sistemi služili su za bolju obranu jer kao što smo već napomenuli gradina se nalazi u nizinskom kraju bez prirodnih zaštita.

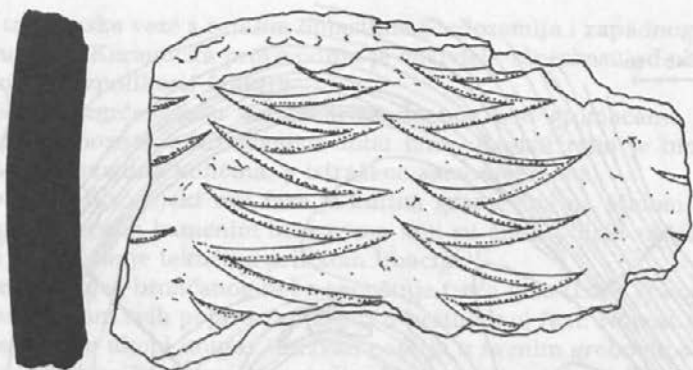
Život na gradini pratimo kroz čitav neolit, od starijeg, na što nas upućuju keramički prilozi impresso keramike (sl. 2)²⁸ do mladjeg.²⁹

Sl. 1: Vrčin, plan gradine s označenim zonama iskopa (po R. Battaglia, *I castellieri della Venezia Giulia*, Estratto da *Le meraviglie del passato*, Milano 1958).

Abb. 1: Vrčin, Plan des Ringwalls mit den gekennzeichneten Ausgrabungszonen (nach R. Battaglia, *I castellieri della Venezia Giulia*, Estratto da *le meraviglie del passato*, Milano 1958).

Eneolitik je također zastupljen u materijalu s ove gradine.³⁰ Iako nedostaje metličasta keramika, kao osnovno kulturno obilježje ranog brončanog doba, pretpostavlja se da je upravo tada nastalo prvo utvrđeno naselje.³¹ Ipak, glavno razdoblje osnivanja Vrčina predstavlja, po Čoviću, Istra 2 kada je nastao najveći broj gradinskih utvrđenja od kojih je najbolje istražen upravo Vrčin.³² Prva i jedina sistematska istraživanja izvršili su R. Battaglia i B. Forlati-Tamaro u kampanjama od 1925. do 1929. godine.³³ Rezultati istraživanja nisu nikad objavljeni. Sa tlocrta gradine vidimo da su osim iskopavanja nekropole izvršena i druga sondažna kopanja: iskopi A i B preko unutrašnjeg i vanjskog zida, te iskopi C i D na donjoj terasi.³⁴ U literaturi se često spominje ova gradina i njena nekropola ali svugdje

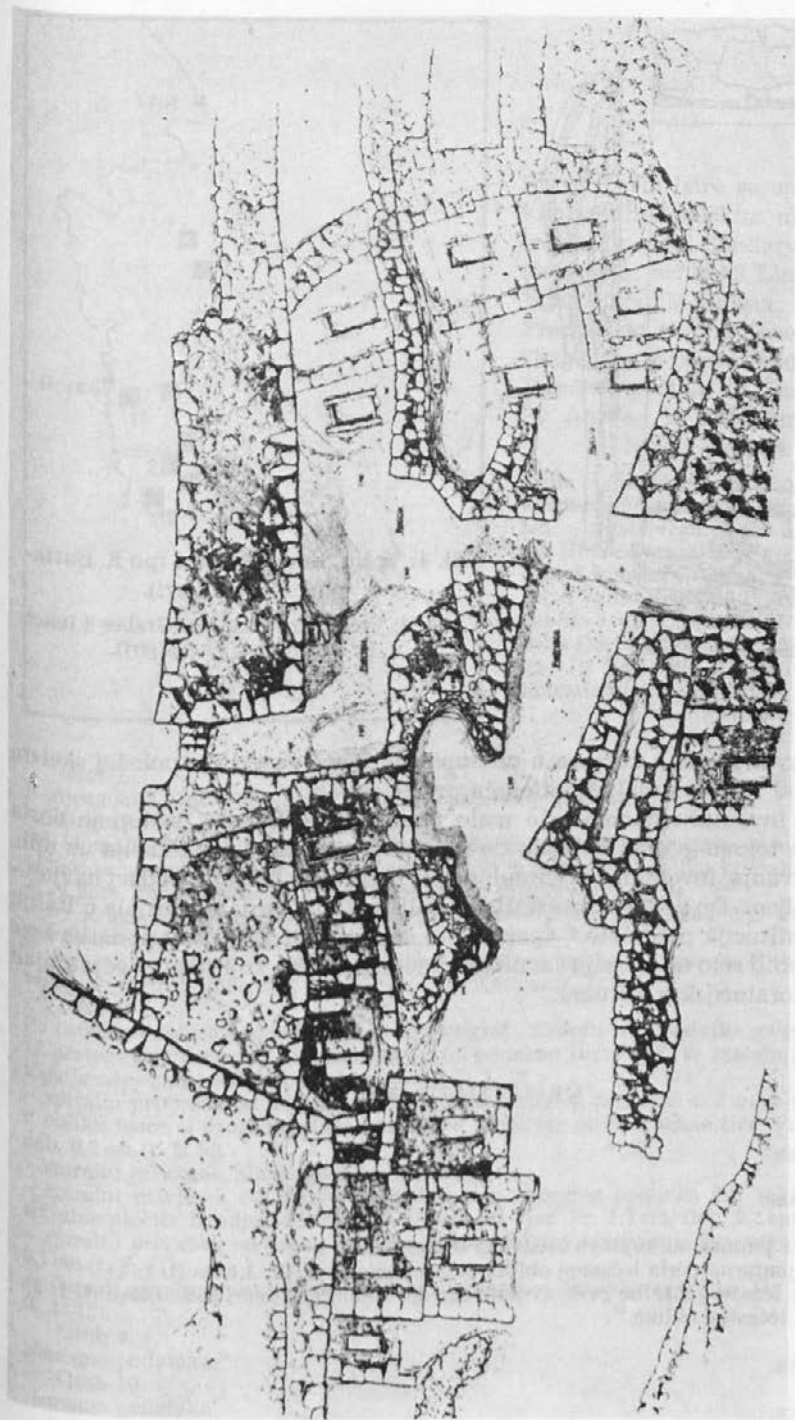
Sl. 2: Vrčín, ulomak neolitske keramike.

Abb. 2: Vrčín, eine neolithische Scherbe.

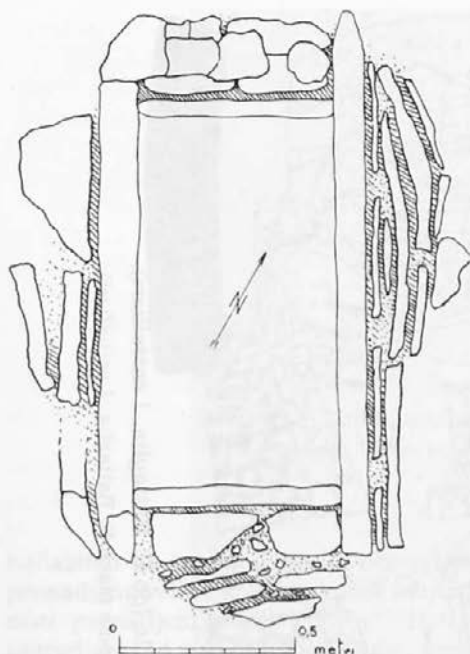
nailazimo na iste podatke, o obrambenim zidinama i oblicima grobova.³⁵ Iako je pronadjena velika količina kućne keramike, u spomenutim sondažnim istraživanjima nisu pronadjeni tragovi kuća.³⁶ Battaglia stoga pretpostavlja da su kuće bile sagradjene od drva, šiblja, slame, čemu je teško vjerovati s obzirom na zavidnu gradjevinsku tehniku kojom su se iskazali graditelji nekropole i zidova naselja. Po ovom lokalitetu isti R. Battaglia predložio je naziv čitavoj jednoj kulturi koja bi obuhvaćala brončano doba: »cultura di Montorcino«. Ta je ideja do danas ostala samo kao prijedlog zbog neadekvatnih argumentacija.³⁷

Spremišta AMI-a sadrže tridesetak kutija keramičkog materijala iz restitucije koja je obavljena s Italijom 1961. godine. Nigdje ne postoje podaci o godini, mjestu nalaza, osim općenite indikacije Vrčín. Najvjerojatnije je to dio materijala sa iskopavanja pod vodstvom Battaglie.³⁸ S obzirom na nekoliko godina istraživanja, rada, morala bi postojati razmjerno velika količina pokretnog arheološkog materijala.³⁹ Jedna, i najvjerojatnija mogućnost bila bi zamjena ili pak nestanak podataka o nalazu. Sve su to odabrani, sortirani ulomci posuda, kako među kutijama tako i među materijalom izloženom u stalnoj postavi AMI-a.⁴⁰ Zbog karaktera ovog rada ne bismo se sada zadržavali na obradi ovog materijala već će on činiti osnovu, predmet, jednog jedinstvenog rada o keramici sa Vrčina. Za sada možemo reći da se oblici posuda i ručki kreću od srednjeg brončanog doba⁴¹ poput ručke s pločastim završetkom datiranom C¹⁴ analizom u 1440 ± 50⁴² do tipova koji su karakteristični za kraj bronce kao što su tordirana ušća posuda.⁴³

Položaj nekropole predstavlja novost (sl. 3), a nalazi se uz bedem i ulaz naselja.⁴⁴ Pokojnici su ležali ili bolje rečeno, sjedili (sl. 4) u kamenim sanducima napravljenim od tankih kamenih ploča.⁴⁵ Pojedinačni grobovi bili su posebno ogradjeni niskim zidom, a nešto jači zidovi zatvarali su grupe grobova.⁴⁶ Broj iskopanih grobova po podacima iz literature varira od 17 do 20-tak. Uzimajući u obzir indikacije na laboratorijskim i predmetnim kartonima i na papirićima uz materijal mogli smo nabrojati 16, koliko ih možemo nabrojiti i na tlocrtu nekropole.⁴⁷ Gotovo svaki grob sadržavao je tri do četiri ukopa, ponegdje čak sedam, a svaki slijedeći ukop uvjetovao je skupljanje i grupiranje ostataka prijašnjeg kostura uz stranice groba. S obzirom

Sl. 3: Vrčin, načrt brončanodobne nekropole (po R. Battaglia, *I castellieri*).
Abb. 3: Vrčin, Plan der bronzezeitlichen Nekropole (nach R. Battaglia, *I castellieri*).

Sl. 4: Vrčin, tlocrt groba 4 (po R. Battaglia, *I castellieri*).

Abb. 4: Vrčin, Grundriß des Grabes 4 (nach R. Battaglia, *I castellieri*).

na isti pravac svih grobnih komora u nekropoli možemo reći da je položaj skeleta bio u pravcu S-J ili J-S s malim odklonom prema zapadu.⁴⁸

O grobnom inventaru imamo vrlo malo podataka, a ono što postoji je dosta nesigurno jer je tokom godina dolazilo do miješanja predmeta i indikacija uz njih. Dnevnik istraživanja, inventari i eventualno opis predmeta, te ostali podaci navjerovatnije su izgubljeni. Do velike zbrke došlo je prilikom odnošenja materijala u Italiju i za vrijeme restitucija predmeta.⁴⁹ Ipak, nešto smo uspjeli izlučiti, a podatke koje ćemo iznijeti dobili smo na temelju samih predmeta, papirića koji su ponegdje stajali uz njih i sa laboratorijskih kartona.

Opis materiala

Grob 1.
Nemamo podataka.

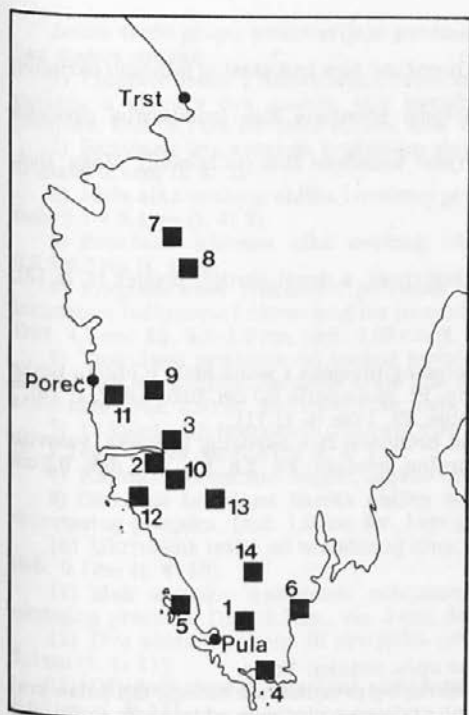
Grob 2.
Nemamo podataka.

Grob 3.
24 komada zrnaca jantara od kojih su sačuvana 3 kom.:

- 1) prepolovljena jantarna perla lećastog oblika žuto-crvene boje. Pr. 1,8 cm (t. 1: 1).
- 2) 3 ulomka male lećaste jantarne perle svijetlo smeđe boje. Pr. 0,8 cm; deb. 0,2 cm (t. 1: 2).
- 3) jantarna perla lećastog oblika.⁵⁰

Grob 4.
Nemamo podataka.

Grob 5.
Nemamo podataka.

Sl. 5: Karta Istre sa označenim ponekim prethistorijskim nalazištima. *Pa-leolit*: 1 pećina Šandalja; 2 Romualdova pećina; *neolit*: 3 Limska gradina; 4 Vižula kod Medulina; 5 V. Brioni; 6 Pradišelski rt; *brončano doba*: 7 pećina Cingarella; 8 pećina kod sela Srbani; 9 Dančeva pećina; 10 Žamnjak; 11 Mali Sv. Andjeo; 12 Makadanj; 13 Krmedski Novi Grad; 14 Vrčin.

Abb. 5: Karte von Istrien mit einigen gekennzeichneten vorgeschichtlichen Fundstellen. – *Altsteinzeit*: 1 die Šandalja-Höhle; 2 die Höhle Romualdova pećina. – *Jungsteinzeit*: 3 Limska Gradina; 4 Vižula bei Medulin; 5 Veliki Brioni; 6 Pradišelski rt. – *Bronzezeit*: 7 die Cingarella-Höhle; 8 die Höhle beim Dorf Srbani; 9 die Höhle Dančeva pećina; 10 Žamnjak; 11 Mali Sv. Andeo; 12 Makadanj; 13 Krmedski Novi Grad; 14 Vrčin.

Grob 6.

Nadjena su 3 zrnca jantara od kojih niti jedno nije sačuvano.

Grob 7.

Od 11 malih jantarnih jagodica 3 zrnca sačuvana su u fragmentima od kojih danas možemo vidjeti samo dva zrnca pr. 0,6 i 0,9 cm (t. 1: 3), a ostalo je u obliku kristalića.

– 24 kom. žice, dijelovi brončanih prstena ili privjesaka (t. 1: 4);

– tri kruga brončane žice okruglog presjeka koji čine privjesak čiji jedan kraj završava

spiralnom pločicom (t. 1: 5);

– brončani privjesak od spiralno savijene brončane žice, u dva navoja, čiji jedan kraj završava

zašiljeno, a drugi plosnato. Pr. 2,7 cm; deb. 0,05 cm (t. 1: 6).

Grob 8.

Po ostacima nalaza ovo izgleda najbogatiji grob. Skupili smo podatke o većoj jantarnoj perli, 12 prstena od višestruke brončane žice, koji ponekad završavaju sa spiralnim završecima, a od toga je nepotpuno sačuvano 7 komada (t. 2: 1–7);

– spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka, u 3 navoja, s jednim krajem u obliku ušice, a drugi završava spiralnom pločicom od raskucane žice. Pr. 3,3 cm; vis. 1 cm;

deb. 0,2 cm (t. 2: 9);

– spiralni privjesak, sličan gornjem (t. 2: 8);

– spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka čiji zaključak je u obliku spiralne pločice izradjen od trakasto raskucane žice. Pr. 2,7 cm; deb. 0,1 cm (t. 2: 10);

– spiralni privjesak od tanke brončane žice okruglog presjeka u dva navoja. Pr. 2,9 cm; deb. 0,1 cm (t. 2: 11);

– ulomak spiralnog privjeska od tanke brončane žice okruglog presjeka. Pr. 2,9 cm; deb. 0,15 cm (t. 2: 12).

Grob 9.

Nemamo podataka.⁵¹

Grob 10.

Nemamo podataka.

Grob 11.

– 1 zrno jantara koje nije sačuvano.

– dva dijela brončane ogrlice od spiralno uvijene brončane žice trokutastog odnosno okruglog presjeka:

1) 6 ulomaka brončane ogrlice od spiralno savijene brončane žice trokutastog presjeka (saltaleoni). Duž. 1 do 5,4 cm (t. 1: 7);

2) 11 ulomaka brončane ogrlice od spiralno savijene brončane žice (saltaleoni). Maks. duž. 23 cm; šir. 0,4 cm (t. 1: 8).

Grob 12.

– dvije jantarne jagode i 10 fragmenata jantara;

– jedna manja brončana zakovica (t. 2: 15);

– dva ulomka brončane žice od kojih jedan ima četvrtasti, a drugi okrugli presjek (t. 2: 13);

– tri ulomka brončane žice prstena (t. 2: 14);

– komadić kremena kalan u obliku pločice.

Grob 13.

– četiri jantarne perle svijetlo žute boje, 3 velike lečastog presjeka i jedna mala u obliku tanke okrugle pločice. Pr. 2,1; 2,5; 1,8 cm; deb. 0,8–1,1 cm. Pr. male perle 0,7 cm, deb. 0,2 (t. 1: 10);⁵²

– jantarna perla lečastog oblika tamne karamel boje. Pr. 1 cm (t. 1: 11).

Pokraj ovog groba pronađena je narukvica od brončane žice okruglog presjeka, valovito oblikovana, a krajevi su trakasto raskucani i spiralno smotani. Pr. 3,8, vis. 2,1, deb. 0,2 cm (t. 1: 9).

Grob 14.

Nemamo podataka.

Grob 15.

Nemamo podataka.⁵³

Grob 16.

Nemamo podataka.

Slijedi spisak predmeta uz koje je stajala samo opća oznaka: Vrčin.

1) Spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka, u 3 navoja, čiji jedan kraj završava u obliku ušice, a drugi je zaključen spiralno savijenom pločicom od trakasto raskucane žice. Pr. 2,5 cm; vis. 0,8 cm; deb. 0,1 cm.

2) Mali spiralno naočarasti privjesak s visokom petljom, izradjen od brončane žice četvrtastog presjeka koja se prema sredini spiralnih pločica stanjuje. Duž. 3,5 cm; vis. 2,5 cm; deb. 0,25 cm (t. 3: 1).

3) Otvorena narukvica izradjena od tanke i uske brončane trake. Pr. 5,2 cm; šir. 0,5 cm; deb. 0,1 cm (t. 3: 2).

4) Privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka, spiralno savijene u 3 navoja čiji jedan kraj završava u obliku ušice. Pr. 2,6 cm; vis. 1,8 cm; deb. 0,1 cm.⁵⁴

5) Dio spiralnog privjeska od dvojne brončane žice okruglog presjeka, u 2 navoja čiji jedan kraj završava u obliku ušice. Pr. 2,25 cm, vis. 0,5 cm; deb. 0,1 cm (t. 3: 3).

6) Spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka, u 8 navoja čiji su krajevi fragmentirani. Pr. 2,6 cm; deb. 0,15 cm (t. 3: 4).

7) Trakasti brončani prsten čiji krajevi prelaze jedan preko drugog, a ukrašen je cik-cak urezima. Pr. 2,4 cm, šir. 0,3 cm; deb. 0,1 cm (t. 3: 5).

8) Fragmentirani spiralni privjesak od dvojne brončane žice, okruglog presjeka, čiji jedan kraj završava u obliku ušice. Pr. 2,6, deb. 0,15 cm, vis. 0,6 cm (t. 3: 6).

9) Spiralni privjesak načinjen od 5 navoja brončane žice okruglog presjeka, čiji jedan kraj završava u obliku ušice. Pr. 2,6 cm; deb. 0,2 cm (t. 3: 7).

10) Spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka u 5 navoja čiji jedan kraj završava u obliku ušice, a drugi je raskucan i smotan. Pr. 3 cm; vis. 2,1 cm; deb. 0,2 cm (t. 3: 8).

11) Dvije jantarne perle crvenkasto-smedje boje oblika tanke okrugle pločice. Pr. 0,8–0,9 cm; deb. 0,25 cm (t. 3: 9).

12) Mali brončani bodež, sa kratkom širokom drškom, koja se lagano suzuje prema kraju, par zakovica iznad sječiva, i jedna pri vrhu drške i ojačani rubovi drške učvršćivali su presvlaklu drške. Duž. 7,7 cm; šir. 2,35 cm; deb. 0,3 cm (t. 3: 10).⁵⁵

13) Fragmentirana jantarna perla, lečastog presjeka, žućkaste boje. Pr. 1,1 cm; deb. 0,5 cm (t. 3: 11).

14) Jedanaest jantarnih perli, tamno smedje boje, nepravilnog oblika. Pr. 1,1–2,4 cm.⁵⁶

15) Tri jantarne perle tamno smedje boje nepravilnog oblika. Pr. 1,7–2 cm (t. 3:).⁵⁷

16) Devet jantarnih perli crvenkaste boje, nepravilnog oblika. Pr. 1,1–3,8 cm (t. 3: 13).⁵⁸

Jednu treću grupu predstavljaju predmeti s oznakom površinski ili rastresiti nalazi i oni bez ikakve oznake.

1) Fragmentirana i deformirana brončana certoška fibula. Luk polukružnog presjeka, na prelazu u glavu s dva navoja, ima navučenu kuglicu ukrašena urezima, igla je okruglog presjeka. Duž. 6,1 cm šir. luka 0,7 cm; deb. luka 0,2 cm; deb. igle 0,2 cm (t. 4: 1).

2) Brončana igla s malom kuglastom glavom čiji je vrh odlomljen. Duž. 7,5 cm; deb. 0,3 cm; D glave 0,7 cm (t. 4: 2).

3) Mala alka ovalnog oblika i ovalnog presjeka, napuknuta na jednom mjestu. D $1 \times 1,5$ cm; deb. $0,3 \times 0,4$ cm (t. 4: 3).

4) Brončana lijevana alka ovalnog oblika i ovalnog presjeka. Pr. $2,7 \times 2,4$ cm; deb. $0,2 \times 0,3$ cm (t. 4: 4).

5) Fragmentirani trokutasti privjesak od tankog brončanog lima. Uz rub je ukrašen iskucanim točkicama i nizom kuglica po sredini. Na užem kraju probijena je rupica za vješanje. Duž. 4,2 cm; šir. 0,6–1,6 cm; deb. 0,05 cm (t. 4: 5).

6) Trokutasti privjesak od tankog brončanog lima. Rub slijedi niz iskucanih točkica, a po sredini teče niz kuglica. Na užem kraju bila je probijena rupica za vješanje, a druga je probijena malo niže. Duž. 3,9 cm; šir. 1,4–2,4 cm; deb. 0,05 cm (t. 4: 6).

7) 12 kalotastih brončanih dugmeta više ili manje oštećenih s ušicom na sredini. 11 komada pr. 1,3 cm; 1 kom. pr. 1,5 cm (t. 4: 15).

8) Kalotasto brončano dugme, lagano oštećeno s alkom na donjoj strani. Pr. 2,3 cm (t. 4: 9).

9) Oštećena brončana karika oblika stiliziranog duplog slova omega od brončane žice četvrtastog presjeka. Duž. 1,9 cm; šir. 1 cm (t. 4: 7).

10) Ukrivljena traka od brončanog lima, možda dio manje narukvice. Duž. 3 cm; šir. 0,4 cm; deb. 0,1 cm (t. 4: 10).

11) Mali spiralno naočarasti privjesak s visokom petljom izradjen od brončane žice okruglog presjeka. Duž. 3,2 cm; vis. 2 cm; deb. 0,2 cm (t. 4: 8).

12) Dva ulomka prstena ili privjeska od brončane žice okruglog presjeka. Deb. 0,1 cm; pr. 2,2 cm (t. 4: 11).

13) Oštećeni ulomak brončane pločice sa rupicom za vješanje. Duž. 1,6 cm; šir. 1,2 cm; deb. 0,05 cm (t. 4: 13).

14) Dva ulomka spiralno savijene brončane žice četvrtastog presjeka. Duž. 2–1 cm; šir. $0,4-0,3$ cm (t. 4: 12).

15) Dva navoja (3 kom.) brončane žice, dijelovi privjeska. Deb. 0,1 cm; pr. 2,1–1,8 cm.

16) 3 ulomka brončane žice. Duž. 3,6–1,7–1,2 cm; deb. 0,2 cm (t. 4: 18).

17) Ulomak brončane žice četvrtastog presjeka. Duž. 5,8 cm; deb. 0,3 cm (t. 4: 17).

18) Komadić brončanog lima. Dim. $0,8 \times 0,9 \times 0,005$ cm (t. 4: 14).

19) Brončana zakovica. Duž. 1,1 cm; šir. 0,3 cm (t. 4: 16).

Velika količina pronađenih kostiju na gradini govori o radu i životu. Koštani predmeti imali su ulogu gladilica, bušilica, igala za šivanje.⁵⁹ Teško je odrediti vremensku pripadnost jer se po ničemu ne razlikuju oni iz ranijih od nekih iz kasnijeg razdoblja brončanog doba. Stratigrafskih podataka nismo ni ovdje pronašli. Uz koštane predmete pronađeni su i pršljeni od različitih materijala (kost, kamen, keramika), a dokazuju mišljenje da je tkanje odjeće bila uobičajena aktivnost prehistorijskih ljudi.⁶⁰ Pored kamenih žrvnjeva, zajedno s keramikom u kutijama nailazimo i na kamene kugle koje su vjerojatno služile kao udarači, a možda i za obranu.⁶¹ Na jednom obrambenom zidu ispod južnog ulaza pronađena je skupina kamenja za pračke.⁶² Istu sudbinu ostalog materijala doživjele su i kosti cervida.

Kronologija Vrčina

Jantar, fosilna smola, prekrasnih toplih i sjajnih boja već je od najranijih vremena bila zanimljiva bilo kao predmet sa apotropijskim mogućnostima, bilo kao ukrasni element nošnje. Najomiljeniji predmeti od jantara su ipak ogrlice⁶³ čije primjerke nalazimo već u doba neolita uz obale Sjevernog mora gdje su prisutni gotovo u svakom ženskom grobu.⁶⁴ Prvim primjercima s našeg teritorija možemo smatrati jantarnu perlu iz tumula Žamnjak (datirana u rano brončano doba) i skupinu nalaza iz Vrčina, najvjerojatnije 40-tak⁶⁵ komada različitih jantarnih perli.

Zrna su različitih veličina, a variraju od onih najvećih promjera 2,4 cm do najmanjih promjera 0,7 cm (t. 1: 10). Najčešće su lećastog ili diskoidnog oblika (t. 1: 1, 11), iako imamo i okrugle (t. 3: 9), cilindrične i nepravilnih oblika (t. 3: 13). Boja također varira od svijetlo žute do smeđe nijanse. Ne možemo govoriti o vrstama jantara⁶⁶ zbog jake oksidacije na njima jer je vanjski dio perle koji je u kontaktu sa zrakom, tamnije boje od onog unutrašnjeg neoksidiranog. Obično, jantar iz ležišta na kopnu ima tvrdi, crvenkasti sloj, dok su prozirne i sjajne primjerke morski valovi nanijeli na obalu. Uz više pojedinačnih jantarnih perli pretežno lećastog oblika, među našim materijalom sačuvale su se i dvije ogrlice⁶⁷ sastavljene od više perli nepravilnog oblika. Pošto su stariji radovi govorili u prilog da je jugoslavenski teritorij bio potpuno zaobidjen trgovinom jantara, moralo se prići ponovnoj reviziji nalaza i tvrdnji. Suvremena kemijska analiza infracrvenom metodom dokazala je da jantar iz naših krajeva (Hrvatska i BIH) ima tipične baltičke karakteristike. Ta je analiza obuhvatila i jantar s našeg nalazišta Vrčin, i svi učinjeni spektri odgovaraju sukcinutu tj. baltičkom jantaru.⁶⁸ Naš jantar sličan je onome u grobovima »*a fossa*« u Mikeni⁶⁹ datiranim oko 1600. godine tj. početkom tzv. »mikenske civilizacije«.

Općenito, kasno pa i ranija razdoblja brončanog doba Istre okarakterizirana su pomanjkanjem predmeta od bronce.⁷⁰ Pored dvije vrste sjekira, sjekira sa zaliscima i šupljih sjekira, iz desetak nalazišta širom Istre,⁷¹ dokumentirane su dvije vrste bodeža te koplja sa tri nalazišta.⁷²

Siromaštvo se naročito odražava na nakitu koji nam je poznat samo iz nekropole Vrčin. To je jednostavan nakit napravljen od jednostruke ili dvostruke brončane žice u dva ili više navoja od kojih neki krajevi završavaju spiralnom pločicom. Batović⁷³ navodi da se slične narukvice javljaju već u rano brončano doba Austrije, da traju kroz srednje brončano doba Poljske, do u kasno brončano doba Srbije. Male karičice-naušnice nalazimo i na nama bližem glasišačkom području⁷⁴ s kojeg su najvjerojatnije stigli utjecaji u Istru. Oni su dokumentirani u III b 1 fazi koja odgovara Ha A 2 periodu.⁷⁵ Takve ukrase nalazimo i u nekropolama kasnog brončanog doba sjeverne Italije (Padske nizine) kao što su Desmontà di Veronella (Verona) i Franzine Nuove gdje ih imamo dokumentirane kao »*fermatrecce*«⁷⁶ i kao prstenje u nekropoli Fontanella Mantovana.⁷⁷ Radionice ovakvog ili sličnog nakita također su dokumentirane na ovom području Padske nizine odakle je materijal mogao stići u Istru kopnenim i vodenim putevima.⁷⁸ Batović vidi isti tip prstenja⁷⁹ i u nekropolama željeznog doba Istre makar se oni bitno razlikuju po obliku i fakturi od naših. Zajednička karakteristika ovom nakitu je da je napravljen od tanke brončane žice i da kao osnovni dekorativni element ima spiralne svitke na krajevima. Upotrebljavao se različito: kao prstenje, narukvice, ukosnice, pojedinačno ili kao dijelovi složenog nakita, a njihova bi se derivacija mogla sagledati iz pozamanterijskog stila koji je najbrojnije zastupljen u 11. st. p. n. e.⁸⁰

Pored ogrlica od jantara, sačuvale su se i dvije ogrlice od spiralnih cjevčica, saltaleona (t. 1: 7, 8). Pripisane su ovom nalazištu ali moramo ovu tvrdnju uzeti s dozom rezerve jer je došlo do miješanja materijala sa materijalom koji je ovdje donešen iz Porečkog muzeja 1925. g. kada je utemeljen Muzej Istre (*Il Regio Museo dell'Istria*) spajanjem Gradskog muzeja s Državnom zbirkom i porečkog provincijalnog muzeja (*Museo Provinciale*).⁸¹ Možda su ove dvije ogrlice sastavljene od ogrlica pronadjenih 1910. g. u tumulu nedaleko gradine.⁸² Ovakav tip nakita poznat je s japodskog kulturnog područja⁸³ kasnog brončanog doba, a pripadaju Ha A 2-B 1 stupnju.⁸⁴ Prisutan je kao karičice-naušnice u nekropolama kasnog brončanog doba

sj. Italije Desmontà di Veronella⁸⁵ i Fontanelle Mantovane čiji najraniji elementi pripadaju 11. st., ali najveći broj nalaza datiran je u 10. st.⁸⁶ Oni su možda starija tradicija brončanog doba⁸⁷ ali se od njih bitno razlikuju po kvaliteti izrade. Pojavljuju se i kao prateći tip Glasinca IIIa,⁸⁸ u nekropolama Notranske,⁸⁹ a dokumentirane su i na istarskoj nekropoli Picugi gdje se povezuju sa gotovo svim italjskim nekropolama početka željeznog doba.⁹⁰

Dok se na japodskom, Liburnskom⁹¹ i na Glasinačkom području spiralni privjesci javljaju u tri varijante, kod nas je poznat samo jedan tip i to spiralni privjesci sa petljom na sredini.⁹² Prisutni su u velikom broju nalazišta od ranog brončanog doba i traju kroz cijelo željezno. Prema njihovom položaju u grobovima na Mokrinskoj nekropoli, bili su dijelovi ogrlice ili su se nalazili na glavi, vjerojatno na kapi ili marami, a vezuje se uz drugu fazu nekropole.⁹³ Na nekropoli Limske gradine spadaju u grupu grobova koji se mogu datirati u 11. st. p. n. e.,⁹⁴ a njihov izvor možemo tražiti iz II faze KŽP.⁹⁵ Najčešći su u Ia fazi Lima (11. st. p. n. e.), nešto rjeđi u Ib, dok se u IIa pojedinačno javljaju samo u jednom grobu, do potpunog nestanka u IIb fazi (8. st. p. n. e.).⁹⁶ Kao i kod Liburna, na japodskom području javljaju se u periodu Ha A do Ha B faze, a nose se pojedinačno ili kao dijelovi složenijeg nakita.⁹⁷ Ukrasi za kosu u obliku naočarastih privjesaka od kojih su spiralni diskovi vezani višim ili nižim lukom, spadaju u karakteristične tipove nakita mlađih grobova IIIc faze Glasinca koji okvirno odgovara 9. st. p. n. e.⁹⁸

Dio inventara iz grobova čine kalotasta dugmad s alkom za pričvršćivanje s donje strane (t. 4: 9, 15). Jedanaest komada je gotovo istih dimenzija, pr. 1,3 cm, dok su dva nešto veća pr. 1,5 i 2,3 cm. Tu se prvi put javljaju u Istri, a poznati su kroz čitav početak željeznog doba Istre (Lim 1 i 2).⁹⁹ Dokumentirani su i u najpoznatijoj ostavi mlađeg stupnja kulture polja sa žarama, Mušja jama kod Škocjana i iz ostave Račinovci kod Vinkovaca¹⁰⁰ datirane u 2. fazu tj. kasniju Br D i Ha A stupanj.¹⁰¹

Dva trokutasta privjeska pripisana su nalazištu Vrčin, što možemo ali i ne moramo vjerovati. Napravljeni su od tankog brončanog lima čiji su rubovi ukrašeni iskucanim točkicama i nizom kuglica po sredini (t. 4: 5, 6). Slični primjerci dokumentirani su u nekropolama željeznog doba Picugi, a gotovo identični poznati su sa nalazišta Tržišče u Sloveniji.¹⁰²

U ovu skupinu predmeta s nesigurnom provenijencom spada i fragment fibule tipa »certosa« (t. 4: 1) kakva nije rijetkost u željeznodobnim nekropolama Istre, Picugi i Beram.¹⁰³

Jedinstvena u vremenu i prostoru je narukvica od valovite brončane žice čiji su krajevi trakasto raskucani i spiralno savijeni (t. 1: 9), a pronađena je pored groba 13 na Vrčinu.¹⁰⁴

Isto takav unikum predstavlja narukvica otvorenih krajeva od tanke i uske brončane trake (t. 3: 2). Slična ovoj našoj pronađena je u grobu Pelà 2 objavljena u Padusi 20.¹⁰⁵

Gradina, naročito s istočne strane okružena je sa mnogo tumula.¹⁰⁶ Schiavuzzi kaže da ih je nemoguće nabrojiti, ali da ih najvjerojatnije ima oko 200.¹⁰⁷ 1910. godine probijen je jedan većih dimenzija zbog gradnje ceste Vodnjan-Labin. Unutar klasičnog kamenog sanduka ležao je, u zgrčenom stavu ženski kostur sa prilozima kakvi su karakteristični za našu nekropolu. Pored dvije jantarne perle nadjeno je 5 spiralnih prstena i 3 ogrlice napravljene od spiralnih cjevčica.¹⁰⁸

R. Battaglia koji je prvi istraživao ovo naselje, odredio je pripadnost populacije mediteranskoj rasi.¹⁰⁹ 1975. godine u Zagrebu, na prvom kongresu antropologa o

istom problemu govorili su Cleto Corain i Maria-Antonia Capitanio.¹¹⁰ Njihov rad bazira se na kostima iz »dvadesetak« grobova u kojima su pokojnici bili smješteni u sjedećem položaju. Ponegdje imamo dokumentirano više ukopa u jednom grobu što nam ukazuje na postojanje obiteljskih grobnica. Analiza koštanog materijala pokazala je da se radi o 34 kostura od kojih 11 muških, 11 ženskih i 12 dječjih. Interesantno je da su djeca u vremenskom razmaku od prve do pete godine života što nam govori o velikom mortalitetu u najranijoj dječjoj dobi. Sintetizirajući rad dvoje autora možemo na kraju dobiti približnu fizionomiju ljudi s Vrčina: ne baš velike visine, dugačka i ne previše široka glava, lijepo uskladjeno čelo, ne široko lice, a što se nebi moglo reći za nos, te četvrtasta očna duplja. Autori ovaj materijal dovode u sličnost s istovremenim nekropolama Franzine Nuove u blizini Verone i nešto kasnijim nalazima iz Škocjana iako naglašavaju da svaki lokalitet koji pokazuje određenu populaciju, određenog mjesta, određenog vremena, pokazuje ipak samo onoliko koliko je ostalo pripadajućeg materijala.¹¹¹

Zaključak

Poluotok Istra, omeđena planinskim masivom Učka, predstavlja interesantno područje gdje stižu različiti utjecaji kopnenim i morskim putevima ali ujedno ostavljaju njenu vlastitu fizionomiju.

Tokom kasnog eneolita i prelaza u rano brončano doba Istra čini jednu kockicu složenog kulturnog mozaika jadransko-zapadnobalkanske regije¹¹² okarakteriziran dvjema keramičkim tipovima: gruba metličasto ukrašena keramika i keramika koja u širem smislu pripada nakovanskoj kulturi. Uz upotrebu bronce, čiju je pojavu početkom stoljeća dobro uočio Marchesetti, javljaju se mnoge socijalno-ekonomske promjene u samim zajednicama. Veće zajednice od stotinjak ljudi ne temelje se više na rodbinskim vezama, već na teritorijalnoj povezanosti. Ta se pojava najviše izražava u srednjem brončanom dobu kada počinje najraniji život na gradinama. Predmeta od bronce ima vrlo malo, pa je keramika osnovni materijal na osnovi čega gradimo saznanje o vremenu. Od samog početka brončanog doba pa do prijelaza u željezno doba Istra ima svoj kontinuitet razvoja. Gotovo svaka njena faza ima svoj identitet u kojem se očituje i domaći substrat i kulturna povezanost sa srednjom Evropom (Buckel keramika), zapadnim Balkanom (oblik naselja i način pokapanja), Padskom nizinom i sjeverozapadnom Hrvatskom (oblik nakita), te razvijenim kulturama Mediterana (pokapanje uz bedeme i unutar naselja).¹¹³

Brončano doba Istre predstavlja jednu zasebnu cjelinu sa fenomenima karakterističnim za šire područje, a konkretnije zaključke moći ćemo donijeti tek kad materijal bude sustavno istražen i publiciran.

¹ R. F. Burton, *Note sopra i castellieri o rovine preistoriche della penisola istriana* (Capodistria 1877).

² C. Marchesetti, *I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia* (Trieste 1903).

³ A. Gnirs, *Istria praeromana* (Karlsbad 1925).

⁴ B. Lonza, *Appunti sui castellieri dell'Istria e della provincia di Trieste* (Trieste 1977)

83. R. Battaglia, *Il Castelliere di Monte Boncastel nell'Istria Meridionale*, estratto dal periodico *l'Universo*, anno 9, n. 9, 1928.

⁵ Dalje u tekstu AMI.

⁶ Vrlo jak pečat ostavio je B. Bačić na znanstvenom, a naročito na terenskom radu.

⁷ A. Šonje, *Prehistorijski nalazi poslije drugog svjetskog rata u Poreštini, Jad. zbor.* 6, 1966, 295.

⁸ B. Čović, u: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzано doba* (Sarajevo 1983) 114 ss, 233 ss i Š. Batović, *ib.*, 271 ss.

⁹ N. Petrić, Prilozi pretpovijesti Istre, *Jadr. zbor.* 10, 1976–1978, 441. N. Petrić, *Introduzione alla preistoria dell'Istria*, *Atti Centro ric. stor.*, 9, 1978–1979, 189. K. Moser, *Der Karst und seine Höhlen* (Trieste 1899).

¹⁰ B. Lonza (bilj. 4).

¹¹ D. Cannarella, *Il Carso* (Trieste 1968).

¹² L. Ruaro Loseri, 8: *Preistoria del Caput Adriae* (Trieste 1983) 128–129.

¹³ S. Dimitrijević, Die Ljubljana-Kultur, *Problem des Substrats, der Genese und der regionalen Typologie*, *Arch. Jugosl.* 8, 1967, 1 ss.

¹⁴ B. Čović (bilj. 8).

¹⁵ Š. Batović (bilj. 8).

¹⁶ B. Čović (bilj. 8) 127.

¹⁷ A. Šonje (bilj. 7) 296, sl. 1, t. 1–3; B. Čović (bilj. 8) 126.

¹⁸ B. Bačić, Novi grobovi iz bronzanog doba u Istri, *Vj. arh. hist. dalm.* 56–59/2, 1954–1957, 15 i d. B. Čović (bilj. 8) 236.

¹⁹ K. Mihovilić, Nekropola Gradine iznad Limskog kanala, *Histria arch.* 3/2, 1972.

²⁰ Kako navodi Š. Batović (bilj. 8) 281, karta 8, 289.

²¹ Obradene su tri ostave: Oprtalj, Monte Grosso kod Štinjana i Baredine kod Brtonigle, te nekoliko sjekira i keltova pronađenih pojedinačno, kao što su Čubani, Makadanj, Motovun, Rovinj i drugi.

²² C. Marchesetti (bilj. 2) 103.

²³ B. Schiavuzzi, Attraverso l'agro colonico di Pola, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 24, 1908, 107.

²⁴ B. Čović (bilj. 8) 123.

²⁵ R. Battaglia, I castellieri della Venezia Giulia, u: *«Le meraviglie del passato»* (Milano 1958) 428.

²⁶ B. Bačić, Prilozi poznavanju prehistorijske gradinske fortifikacije u Istri, u: *Adriatica praehistorica et antiqua* (Zagreb 1970) 221.

²⁷ B. Bačić, u: *Arheološki muzej Istre, Pula, Vodič* 3 (Pula 1978) 33.

²⁸ B. Bačić, Izula, Istra – neolitsko naselje, *Arh. pregl.* 11, 1969, 24.

²⁹ Š. Batović, odnos jadranskog primorja prema području jugoistočnih Alpa u neolitu i eneolitu, *Arh. vest.* 24, 1973 (1975) 87–88.

³⁰ B. Bačić, Arheološko iskopavanje spilje Cingarele kod Momjana, *Jadr. zbor.* 1, 1956.

³¹ B. Čović (bilj. 8) 118.

³² *ib.*, 122.

³³ R. Battaglia (bilj. 25) 421; D. Cannarella (bilj. 11) 176.

³⁴ R. Battaglia (bilj. 25) 422.

³⁵ B. Bačić (bilj. 26); *id.* (bilj. 27); R. Battaglia, *Ricerche paleontologiche e folcloristiche*

sulla casa istriana primitiva, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 38/2, 1926, 43, 45, 73; R. Battaglia, Riti, culti e divinità delle genti paleovenete, *Bollettino del Museo civico di Padova* 44, 1956, 46–47; D. Cannarella (bilj. 11) 173–182. F. Forlatti, L'archeologia della Venezia Giulia nel decennio 1926–1936, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 47, 1935, 235–236; B. Lonza (bilj. 4) 24, 54, 61; K. Mihovilić (bilj. 19) 8, 43, sl. 3 i 4 a; K. Mihovilić, u: *Archeologia e arte dell'Istria*, *Monogr. i kat.* 1 (Pula 1985) 48; A. Radmilli, *La preistoria d'Italia alla luce delle ultime scoperte* (Firenze 1963) 39–40, sl. na str. 37; A. Radmilli, u: *Popoli e civiltà dell'Italia antica* 1 (Roma 1974) 483; M. L. Rinaldi, Brevi note a proposito dei castellieri, *Arch. triest.* ser. 4, 35–36, 1963–1964, 18.

³⁶ R. Battaglia (bilj. 25) 431.

³⁷ B. Lonza (bilj. 4) 83 i d.; B. Čović (bilj. 8) 116, bilj. 13.

³⁸ R. Battaglia (bilj. 25).

³⁹ Našu potragu za materijalom usmjerili smo u Trst u Soprintendenza per i beni ambientali, architettonici, archeologici, artistici e storici del Friuli Venezia Giulia, te u Musei Civici di Storia ed Arte, gdje su nas kolege obavijestili da im naše nalazište nije poznato među vlastitim materijalom.

⁴⁰ B. Bačić (bilj. 27) 34.

⁴¹ A. Cardarelli, u: *Preistoria* (bilj. 12) 90.

⁴² *ib.*, 92, tip 113.

⁴³ *ib.*, 96, bronzo finale 1 ili 2, tip 20 A, tj. oblik ušća 176.

⁴⁴ L. Ruaro Loseri (bilj. 12) 129; autorica govori o jedinstvenosti ovog nalazišta i dolazi do zaključka da bi ovo mogla biti zona određena za zaslužne, heroje naselja, što nam izgleda neprihvatljivo zbog pretežno ženskih priloga u grobovima.

⁴⁵ R. Battaglia (bilj. 25): zanimljiva je autorova opservacija da su kiseline tijela u raspadanju korodirale kamenu ploču jedne strane groba. Odmah je učinjen i pokus tako da je radnik sjeo unutar groba i sjena koja je padala na ploču bila je identična korodiranom dijelu kamena, cf. str. 431.

⁴⁶ D. Cannarella (bilj. 11) 181.

⁴⁷ M. Capitano, C. Corain, Resti scheletrici della necropoli enea di Monte Orcino (Dignano d'Istria), *Quad. scien. antr.* 1, 1968, 6–31; R. Battaglia (bilj. 25) 423.

⁴⁸ F. Forlatti (bilj. 35) 236; D. Cannarella (bilj. 11) 181; R. Battaglia (bilj. 25) tlocrt gradine na str. 422, tlocrt nekropole na str. 423.

⁴⁹ Uz predmete je stajala samo napomena »restitucija« i broj sanduka u kojemu su putovali.

⁵⁰ Uz postojeće predmete stajao je papirić na kojem je zabilježeno da je perla predata Malinowskom iz Arheološkog muzeja u Poznau, Poljska, 23. 7. 1964. godine, a podatak je potvrđen objavljenim člankom T. Malinowskog, Yugoslav Amber Relicts and the Problem of their Origin, *Fontes Arch. Posn.* 21, 1970 (1972) 219–229, sažetak 228–229.

⁵¹ Postoji samo papirić na kojem piše da je uz popratni materijal bilo i komadića keramike.

⁵² J. M. Todd, M. H. Eichel, C. W. Beck, A. Macchiarulo, Bronze and Iron Age Amber Artifacts in Croatia and Bosnia-Hercegovina, 3/3, *Jour. Field Arch.* 1976, 317.

⁵³ Za grob 14 i grob 15 stajao je zajednički listić gdje je bilo označeno da je između ova dva groba pronadjena mala jantarna jagoda čije ostatke nismo mogli identificirati u postojećim perlama jer nisu bile označene dimenzije. Pored ove indikacije stajala je mala brončana amorfná pločica ukrašena paralelnim crtama.

⁵⁴ K. Mihovilić, K. Buršić Matijašić, u: *Archeologia e arte dell'Istria* (1985) 38, br. 40.

⁵⁵ B. Čović (bilj. 8) 237, t. 35: 2.

⁵⁶ K. Mihovilić, K. Buršić Matijašić (bilj. 54) 38, br. 38; isti, u: *Arheologija i umjetnost Istre*, Monogr. i kat. 3 (Pula 1986) 47, br. 36 i sl. 36; J. M. Todd et al. (bilj. 52) 317.

⁵⁷ J. M. Todd et al. (bilj. 52).

⁵⁸ Ib.

⁵⁹ B. Bačić (bilj. 27) 33.

⁶⁰ Ib.

⁶¹ Š. Batović (bilj. 8) 289.

⁶² R. Battaglia (bilj. 25) 430.

⁶³ N. Negroni Catacchio, La problematica dell'ambra nella protostoria italiana: diffusione dell'ambra in Italia e i suoi rapporti col mondo culturale preistorico, *Sibirium* 10, 1970, 284.

⁶⁴ Ib.

⁶⁵ Š. Batović (bilj. 8) 293; J. M. Todd et al. (bilj. 52).

⁶⁶ G. Guerreschi, La problematica dell'ambra nella protostoria italiana. Aspetti tecnologici, *Sibirium* 10, 1970, 292.

⁶⁷ K. Mihovilić, K. Buršić Matijašić, u: *Arheologija* (bilj. 56) 48, sl. 36; cf. ovdje t. 3: 13.

⁶⁸ J. M. Todd et al. (bilj. 52) 313–327.

⁶⁹ B. Teržan, O jantarju z Debelega vrha nad Pregradom, *Arh. vest.* 35, 1984, 110.

⁷⁰ A. Gnirs, Tumulusgräber der Kastellierzeit Istriens, *Mitt. Zentr. Komm.* 5, 1906, 300–307; C. Marchesetti (bilj. 2); Z. Vinski, O oružju ranoga brončanog doba u Jugoslaviji, *Vj. Arh. muz. Zagreb* 2, 1961. 1 ss; Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, Prolegomena k statistici i kronologiji prehistorijskih ostava u Hrvatskoj i u vojvodjanskom području Srijema,

Opusc. arch. 1, 1956, 57 ss; K. Vinski-Gasparini, Mačevi s glavom balčaka u obliku čaške na području sjeverozapadnog Balkana, u: *Adriatica praehistorica et antiqua* (Zagreb 1970) 161 ss.

⁷¹ Š. Batović (bilj. 8) 292.

⁷² Ib. 293.

⁷³ Ib. 292.

⁷⁴ A. Benac, B. Čović, *Glasišac* 1 (Sarajevo 1956) t. 17: 9; 21: 8–10.

⁷⁵ B. Čović (bilj. 8) 425, t. 43: 13; sl. 29: 10–12; F. Starè, Grob 108 iz Dobove, *Situla* 1, 1960, 81 ss. Starè je dao čitav niz nalazišta gdje se javljaju 2 tipa prstenja s prepletom, kao i njihovu rasprostranjenost i moguće porijeklo. U grobu 108 iz Dobove, gdje se također nalaze, datirani su u ranu fazu KŽP, tj. Ha A2 stupanj.

⁷⁶ L. Salzani, Primi scavi nella necropoli dell'età del Bronzo finale di Desmontà di Veronella (Verona), *Preist. Alp.* 20, 1984, 213, fig. 2: 8.

⁷⁷ L. Salzani, La necropoli dell'età del Bronzo a Fontanella Mantovana, *Preist. Alp.* 14, 1978, 134, fig. 15: 1–7, 11–15, 23.

⁷⁸ L. Fasani, L. Salzani, Aspetti e problemi dell'età del bronzo finale nella Pianura Padana orientale, *Padusa* 11, 1975, 270.

⁷⁹ Š. Batović (bilj. 8) 292.

⁸⁰ B. Čović (bilj. 8) 426.

⁸¹ B. Bačić (bilj. 27) 5.

⁸² B. Schiavuzzi, Necropoli a tumuli a M. Orsino, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 30, 1914, 207 ss.

⁸³ R. Drechsler Bižić, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 374 ss, t. 55: 12.

⁸⁴ Ib., 385.

⁸⁵ L. Salzani (bilj. 76): dva fragmenta salta-leona pronadjeno je u muškom grobu broj 4, cf. fig. 2: 9–10.

⁸⁶ L. Salzani (bilj. 77) fig. 7: grob 10, 9.

⁸⁷ B. Čović (bilj. 8) t. 13: 10 (Zamnjak).

⁸⁸ A. Benac, B. Čović (bilj. 74) t. 28: 2; 33: 9, 10, 11, 13.

⁸⁹ M. Guštin, *Notranjska, k začetkom željezne dobe na severnem Jadranu* (Ljubljana 1979) t. 25: 24–25.

⁹⁰ A. Amoroso, Le necropoli preistoriche dei Pizzugghi, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 5, 1889, 237, grob 32, 1, 258.

⁹¹ Š. Batović (bilj. 8) sl. 20: 23.

⁹² Ib., sl. 19: 9.

⁹³ M. Garašanin, Moriška (Mokrinska) grupa, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 481, t. 69: 4.

⁹⁴ K. Mihovilić (bilj. 19) grob 57, t. 26: 10–15, grob 25, t. 13: 2.

⁹⁵ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (Zadar 1973) depò Bingula-Divoš, t. 86: 23–25.

- ⁹⁶ K. Mihovilić (bilj. 19) sl. 5.
⁹⁷ R. Dreschler Bižić (bilj. 83) t. 55: 2, 6, 7.
⁹⁸ B. Čović (bilj. 8) 428, sl. 29: 18.
⁹⁹ K. Mihovilić (bilj. 19) t. 4: grob 7, 7; 5: grob 9, 7; 18: grob 41, 4, itd.
¹⁰⁰ S. Gabrovec, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 52 ss, sl. 9: 20 b; K. Vinski Gasparini (bilj. 95) t. 30: B, 1-7.
¹⁰¹ Ib. 82 s.
¹⁰² A. Amoroso (bilj. 90) 257, t. 7, 10-20; M. Guštin (bilj. 89) 36, t. 25: 32 a-d, 33.
¹⁰³ K. Mihovilić (bilj. 19) t. 36: 24; V. Kučar, Prahistorijska nekropola, Beram, *Histria arch.* 10/1, 1979, t. 12; 5, 6, 7.
¹⁰⁴ Š. Batović (bilj. 8) 290, sl. 19: 10.
¹⁰⁵ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Röm-Germ. Forsch. 22 (1959) t. 90: B 10; cf. i *Padusa* 20, 1984, 269, 303, r. br. 237, sl. na str. 319.
¹⁰⁶ R. Battaglia (bilj. 25) 428.
¹⁰⁷ B. Schiavuzzi (bilj. 82) 210.
¹⁰⁸ Prva ogrlica napravljena je od 7 ulomaka tanke brončane žice ukupne duž. 30 cm; druga je od nešto deblje žice, a čine je 4 ulomka dugačka 9 cm; treći primjerak je od 2 komada dužine 9 cm.
¹⁰⁹ R. Battaglia, *Preistoria del Veneto e della Venezia Giulia*, *Bull. Palet. Ital.*, vol. fuori serie, 67-68, 1958-1959, 336.
¹¹⁰ Kako sami autori kažu, zbog neobjašnjenih razloga rad nije objavljen u sklopu Kongresa. Vidi bilj. 47!
¹¹¹ *Ib.*, 7, 19.
¹¹² B. Čović (bilj. 8) 112.
¹¹³ R. Peroni, u: *Preistoria* (bilj. 12) 65-66; B. Čović (bilj. 8).

DER RINGWALL VRČIN IM RAHMEN DER BRONZEZEIT ISTRIENS

Zusammenfassung

Ein Interesse für die Vorgeschichte und dadurch für die Bronzezeit in Istrien herrschte bereits am Ende des vergangenen Jahrhunderts. Im Jahr 1877 gibt R. F. Burton ein Buch mit der unser Gebiet betreffenden Thematik heraus.¹ Am Jahrhundertwende können die Werke von C. Marchesetti und A. Gnirs^{2, 3} nicht übersehen werden.

Der zweite Weltkrieg kennzeichnet eine Wende in den archäologischen Forschungen. Dabei fiel die bedeutendste Rolle dem B. Bačić zu.⁵⁻⁷ In den 70-er, insbesondere aber in den 80-er Jahren bekommt das Archäologische Museum Istriens in Pula, das der Hauptträger aller Tätigkeiten ist, neue Impulse für die Forschungs- und wissenschaftliche Arbeit.

Mit der Bronzezeit bezeichnet man nicht nur das Einsetzen von Bronze und das Zuwandern neuer Völker auf den Boden Istriens, sondern es geschehen hier in den Gemeinschaften selbst viele wichtige Änderungen, die aus dem archäologischen Beweismaterial¹¹³ ersichtlich sind.

Dieser Zeitabschnitt wurde in 4 Perioden geteilt: Istrien 1 (Bz A 1), Istrien 2 (Bz A 2-B 1), Istrien 3 (Bz B 2-C) und die vierte Phase, die den Übergang aus der Bronze- in die Eisenzeit bezeichnet und derer Datierung noch immer umstritten ist.⁸

Der Übergang aus dem späten Äneolithikum ist in den Höhlen und auf den offenen Plätzen mit folgenden zwei Typen der Keramik gekennzeichnet: reich verzierte Fragmente des Adriatyps der Ljubljana-Kultur und die mit Besenstrich verzierte Keramik, die zur sog. Brioni-Kultur gehört.^{9, 13} Die Hauptcharakteristik von Istrien 1 ist die Keramik (außer dreier Dolche, die ebenfalls dieser Phase zugeschrieben werden). Neben der Viehzucht und dem Ackerbau ist die wichtigste wirtschaftliche Betätigung noch immer die Jagd.⁹

Die Zeit des Entstehungsprozesses der befestigten Höhensiedlungen, für welche die Bezeichnung »gradina« (Ringwall) festgelegt wurde, wird als die zweite Periode der Bronzezeit in Istrien bezeichnet. Kleinere oder größere Sippengemeinschaften waren bei der Entstehung der Höhensiedlungen gut organisiert. Die Siedlungen wurden zu ständigen Wohnsitzen, der Ackerbau und die Viehzucht übernahmen die überwiegende Rolle. In der Keramikherstellung wird eine Blütezeit in Form und in Fakturviefältigkeit bemerkt.^{9, 9, 41}

Die überwiegende Bestattungsart sind die Hockerbestattungen in Steinkisten, begraben unter großen Mengen Gesteins, »gromače« (Steinhügel) genannt. In dieser Phase bemerkt man die Kultstätte des megalithischen Typs in Mali Sv. Andjeo in der Umgebung von Poreč.⁷

Am Anfang der mittleren Bronzezeit nach der mitteleuropäischen Chronologie beginnt die Phase Istrien 3, wobei alle, in früheren Phasen begonnenen Erscheinungen, fortgesetzt werden. Das Neue ist die Nekropole auf den Brioni-Inseln sowie einzelne Flachgräber.¹³

Die jüngere Bronzezeit ist eine Gesamtheit für sich mit vielen, jedoch ungenügend erforschten Fundstellen.^{7, 19, 21}

Die Fundstelle Vrčin ist eine bedeutende Erscheinung und sie bringt zugleich einige beachtenswerte Neuheiten (**Abb. 1**).^{22, 23, 25, 26, 35} Es handelt sich um einen Ringwall mit zentralem Plateau und großer ellipsenförmiger Terrasse.⁴⁸ Die ersten Spuren des Lebens werden ins Neolithikum datiert (**Abb. 2**), die Hauptentstehungsperiode aber in die Phase Istrien 2.⁸ Die einzigen systematischen Forschungen wurden von R. Battaglia und B. Forlatti-Tamaro von 1925 bis 1929⁴ durchgeführt. Die bedeutendsten Befunde, die jedoch nie veröffentlicht wurden, ergaben sich bei der Ausgrabung der Nekropole, neben den Wällen (**Abb. 3**); dabei wurden 16 Gräber mit den in Hockerlage bestatteten Toten gefunden (**Abb. 4**).⁴⁵ Die Gräber selbst waren mit einer niedrigen Mauer umgeben, einzelne Gräbergruppen aber mit einer etwas stärkeren Mauer voneinander getrennt.^{4, 35}

Das Grabinventar ist nicht sehr reichlich vorhanden (**Taf. 1–4**).^{39, 49, 50} Die Spiralringe und die Bernsteinperlen^{52, 53} bildeten die Mehrheit davon. Die Bernsteinperlen sind die ältesten Elemente und bilden mit den Grabformen und mit der Lage der Nekropole an den Wällen einen blossen Widerschein der mykenischen Zivilisation der mittleren Bronzezeit.^{52, 63, 66, 69}

Die Spiralringe aus einfachem oder doppeltem Bronzedraht und die Brillenanhänger verbinden unsere Nekropole mit den spätbronzezeitlichen Nekropolen aus der Po-Ebene.^{77, 78} Das sind zugleich auch neue Anregungen, die aus dem Bereich mit der festgelegten Urnenfelderkultur nach Istrien gekommen sind.^{74, 75, 89, 94, 95}